

۳

درسهای اسفار

(مباحث قوه و فعل)

نسخه کامل با ویرایش جدید
www.ketab.ir

متفکر شهید استاد مرتضی مطهری

انتشارات صدرا

سرشناسه	: مطهری، مرتضی، ۱۲۹۸-۱۳۵۸.
عنوان و نام پدیدآور	: درسهای اسفار (مباحث قوه و فعل) / مرتضی مطهری.
مشخصات نشر	: تهران: صدرا، ۱۳۸۲
مشخصات ظاهری	: ۳۲۰ ص.
شابک	: (جلد ۳): 978-964-7299-50-3 (دوره): 978-64-7299-42-8
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
موضوع	: صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم، ۹۷۹ هـ.ق. اسفار الاربعه.
موضوع	: نقد و تفسیر، حرکت (فلسفه)، فلسفه اسلامی-- متون قدیمی تا قرن ۱۴.
رده‌بندی کنگره	: ۴ د ۶ م / ۱۰۸۳ BP
رده‌بندی دیوبند	: ۱۸۹/۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۶۹۱۴-۸۲

انتشارات صدرا

این کتاب با کاغذ دولتی چاپ شده است.

www.ketab.ir

درسهای اسفار (جلد ۳)

اثر: استاد شهید آیت‌الله مرتضی مطهری

نویت چاپ: شانزدهم / بهمن ۱۴۰۲ مطابق رجب ۱۴۴۵

تعداد: ۲۰۰ نسخه

بها: ۱۸۹/۰۰۰ تومان

حروفچینی، چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ فجر (۱۰۰۱۳۹۵). تلفن: ۳۳۱۱۹۷۹۶
 ناشر: انتشارات صدرا (باکسب اجازه از شورای نظارت بر نشر آثار استاد شهید)
 کلیه حقوق چاپ و نشر مخصوص ناشر است.

- تهران: شعبه ۱: خیابان ناصرخسرو، مقابل دارالفنون، کوچه دکتر مسعود - تلفن: ۳۳۹۱۵۱۳
- شعبه ۲: خیابان انقلاب، بین خیابان دانشگاه و ابوریحان، پلاک ۱۱۶۴ - تلفن: ۶۶۴۶۱۰۸۶
- قم: شعبه ۱: خیابان ارم، تلفن: ۳۷۷۳۱۵۲۲، دورنگار: ۳۷۷۴۷۳۱۴
- شعبه ۲: مجتمع ناشران، تلفن: ۳۷۸۴۷۵۹۵

پایگاه اینترنتی و فروشگاه آنلاین: motahari.org

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۲۹۹-۵۰-۳ ISBN: 978-964-7299-50-3

شابک دوره: ۹۷۸-۹۶۴-۷۲۹۹-۴۲-۸ ISBN: 978-964-7299-42-8

فهرست مطالب

مقدمه ۹

فصل ۲۵: تحقیق در حرکت کمی

جلسه سی و هفتم	۱۳
ترکیب خاص جسم از ماده و صورت	۱۵
دو نوع ترکیب کل از اجزاء	۱۶
فصل اخیر، تمام حقیقت شیء	۱۸
قاعده «شیشیه الشیء بصورته لا بمادته»	۱۹
اشکال و پاسخ درباره نحوه بقای ماده	۲۰
نقد نحوه استنتاج از یک استدلال معروف	۲۲
گزیزی به مسئله معاد جسمانی	۲۴
جلسه سی و هشتم	۲۷
دو نحو بقای موضوع	۲۸
دو دلیل نیازمندی حرکت به موضوع	۲۹
اصالت وجود، وحدت بخش حرکت است	۳۰
احتجاج مرحوم آخوند با قائلین به کون و فساد	۳۲
اشکال در حرکت کمی	۳۴
روش مرحوم آخوند در بیان مسائل فلسفی	۳۵
چرا «صورة ما» امری اعتباری است؟	۳۶

۳۷	..... جلسه سی و نهم
۳۸	..... راه اول در توجیه بقای موضوع
۳۹	..... نحوه جزء بودن ماده برای جسم
۳۹	..... رابطه ماده با جنس و صورت با فصل
۴۰	..... اعتبار بشرط لا و اعتبار لابشرط
۴۲	..... مثالی از آیت الله بروجردی
۴۴	..... راه دوم برای توجیه بقای موضوع
۴۵	..... نقدی بر کلیات خمس بر مبنای نظریه «فصل اخیر»
۴۶	..... تشکیک تبعی ماهیت
۴۷	..... راه سوم برای توجیه بقای موضوع
۴۹	..... جلسه چهلم
۴۹	..... گریزی به مسئله تشخیص
۵۱	..... اشکال و جواب
۵۲	..... نقی استبعاد از موضوع بودن «ماده مع صورته ما»
۵۳	..... نکته بسیار اساسی در باب موضوع حرکت
۵۵	..... سزا اهتمام مرحوم آخوند به اثبات موضوع
۵۷	..... حرکات جوهری توسطی و قطعی
۵۷	..... تصویر رابطه میان حرکات جوهری و عرضی
۵۹	..... بحثی درباره اعیان و رعشه
۶۱	..... دو نوع طبیعت انسانی
۶۵	..... جلسه چهل و یکم
۶۶	..... نحوه مقهوریت طبیعت برای نفس
۶۶	..... فاعلیت بالتسخیر
۶۷	..... اشکال شیخ درباره اعیان و رعشه
۶۸	..... پاسخ مبنایی مرحوم آخوند
۶۹	..... تفکیک میان قوای طبیعی مادی
۷۰	..... بررسی ایراد حاجی
۷۱	..... ارادی بودن همه کارهای طبیعی بدن

فصل ۲۶: براهین دیگر بر حرکت جوهری

۷۵	جلسه چهل و دوم
۷۶	برهانی بر حرکت جوهری
۷۷	طبیعت علت اعراض نیست
۷۹	دو اشکال حاجی بر مرحوم آخوند
۸۳	جلسه چهل و سوم
۸۴	خلاصه دو ایراد حاجی بر مرحوم آخوند
۸۶	پاسخ به هر دو ایراد حاجی
۸۶	مراد از «اتحاد عاقل و معقول» چیست؟
۸۹	وحدت نفس با قوا و آثار آن
۹۰	بازگشت به پاسخ ایرادهای حاجی
۹۱	پاسخ ایراد دوم حاجی
۹۲	بحثی در یکی از مقدمات برهان دوم
۹۳	نظری دیگر بر ایراد حاجی
۹۴	برهان سوم بر حرکت جوهری
۹۷	جلسه چهل و چهارم
۹۷	مروری بر سه برهان گذشته بر حرکت جوهری
۹۹	دو نظریه دربارهٔ مناط تشخیص
۱۰۰	جزئی بودن غیر از تشخیص است
۱۰۱	بحثی تاریخی - تحلیلی دربارهٔ رابطهٔ جوهر و عرض
۱۰۴	تنها بعضی از اقسام کیف عرض است
۱۰۵	تقریری روشن تر برای برهان سوم
۱۰۷	برهان چهارم بر حرکت جوهری
۱۱۰	جلسه چهل و پنجم
۱۱۱	دو نوع تغییر جوهری
۱۱۳	روابط میان انواع
۱۱۴	برهان چهارم
۱۱۵	برهان پنجم
۱۱۷	برهان ششم

۱۱۹	برهان هفتم
۱۲۱	اشکال و پاسخ
۱۲۲	بازگشت به بحث حافظ وحدت در حرکت

فصل ۲۷: رد استدلال شیخ و دیگران بر اینکه حدوث صور جوهری به سبب حرکت نیست

۱۲۷	جلسه چهل و ششم
۱۲۹	طرح اشکال به دو تقریر
۱۳۰	خلاصه پاسخ به اشکال بقای موضوع
۱۳۱	مراد از ماهیت بالقوه
۱۳۳	یک دلیل مردود در ابطال حرکت جوهری
۱۳۴	دو اصطلاح «تضاد»

فصل ۲۸: تأکید بر حرکت در جواهر طبیعی

۱۳۹	جلسه چهل و هفتم
۱۴۰	نهی استبعاد از حرکت جوهری به چهار وجه
۱۴۱	معنای انتزاعی و نسبی بودن حرکت
۱۴۲	حرکت محسوس است یا معقول؟
۱۴۳	تجدد، ما به التجدد، متجدد
۱۴۴	برخی نتایج انتزاعی بودن حرکت
۱۴۵	دو معنای «ما به التجدد» و وجه آن
۱۴۶	حرکت جوهری در آیات قرآن

فصل ۲۹: ویژگیهای حرکت وضعی مستدیر

۱۵۳	جلسه چهل و هشتم
۱۵۴	توقف حرکت کمی بر حرکت آینی
۱۵۵	تخلخل و تکاثف
۱۵۷	توقف حرکت کیفی بر حرکت آینی
۱۵۷	توقف حرکت آینی بر حرکت وضعی
۱۵۷	مسئله تخلخل سکون در حرکت راجعه

اثبات حرکت وضعی دائمی.....	۱۵۹
ادوم و اتم و اشرف بودن حرکت وضعی دوری.....	۱۶۱

فصل ۳۰: در اثبات وجود زمان و بیان ماهیت آن

جلسهٔ چهل و نهم.....	۱۶۵
نظریات دربارهٔ زمان.....	۱۶۶
حدیث منسوب به رسول اکرم.....	۱۶۷
براهین وجود زمان در خارج:	
۱. برهان بر طریقهٔ طبیعیون.....	۱۶۹
هر چیزی زمانی دارد.....	۱۷۳
۲. برهان بر طریقهٔ الهیون.....	۱۷۵
جلسهٔ پنجاهم.....	۱۷۹
توضیح دربارهٔ برهان اول.....	۱۷۹
بیان حکما.....	۱۸۰
نکته‌ای دربارهٔ حاشیهٔ علامه طباطبائی.....	۱۸۲
توضیح برهان دوم.....	۱۸۷
جلسهٔ پنجاه و یکم.....	۱۹۳
توضیح بیشتر دربارهٔ برهان دوم.....	۱۹۳
جهات مختلف در زمان.....	۱۹۸
ارتباط مسئله با حرکت متوسطی و حرکت قطعی.....	۱۹۸

فصل ۳۱: غایت قریب زمان و حرکت تدریجی الوجود است

جلسهٔ پنجاه و دوم.....	۲۰۳
غایات حرکات افلاک از نظر حکما.....	۲۰۵
استناد ملاصدرا به کلام شیخ بر حرکت جوهری.....	۲۰۷
پاسخ به نیابت از شیخ.....	۲۰۷
سخن شیخ دربارهٔ طبیعی بودن اوضاع فلک و نقض مرحوم آخوند.....	۲۰۹
اشکال در باب غایات و پاسخ شیخ به آن.....	۲۱۰
نکته.....	۲۱۲

۲۱۳	.....	غایت حرکت طبیعت مجرد است.
۲۱۷	.....	جلسه پنجاه و سوم
۲۱۸	.....	زمان مشترک
۲۲۱	.....	وحدت شخصی عالم طبیعت
۲۲۲	.....	علت زمان باید مجرد از زمان باشد
۲۲۴	.....	سرایت این اصل به سایر مشخصات
۲۲۴	.....	اشکال
۲۲۷	.....	جلسه پنجاه و چهارم
۲۲۸	.....	نظریه قدما درباره مکان طبیعی
۲۲۸	.....	علت مشخصات اجسام یک موجود مجرد است
۲۲۹	.....	یک سؤال و پاسخ آن
۲۳۰	.....	حرکت عرضی به علتی غیر از علت موضوع خود نیاز دارد
۲۳۲	.....	نتیجه

فصل ۲۲: قدم زمان

۲۳۷	.....	جلسه پنجاه و پنجم
۲۳۸	.....	شخصیت غزالی
۲۴۰	.....	غزالی و مسئله قدم زمانی عالم
۲۴۱	.....	بیان متکلمین از حدوث زمانی عالم
۲۴۲	.....	بیان غزالی
۲۴۵	.....	جلسه پنجاه و ششم
۲۴۶	.....	روح بحث
۲۴۶	.....	برهان آئی در رد حدوث عالم
۲۴۷	.....	برهان لئی
۲۵۳	.....	مناقشه در این برهان
۲۵۴	.....	ربط حادث به قدیم
۲۵۵	.....	حرکت و زمان، رابط میان حادث و قدیم
۲۵۷	.....	متن اسفار همراه توضیحات استاد هنگام تدریس
۳۱۳	.....	فهرستها

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

جلد سوم کتاب درسهای اسفار اثر شهید آیت‌الله مطهری شامل بیست جلسه از درسهای مذکور است که هشت فصل از مبحث قوه و فعل اسفار (فصلهای ۲۵ - ۳۲) را در بر می‌گیرد. همچون مباحث قبلی، روش تدریس استاد این گونه بوده است که ابتدا مطلب را با توجه به مسائل مربوط به آن و تطبیق و مقایسه آراء مختلف بیان می‌کرده‌اند و آنگاه متن اسفار را می‌خوانده‌اند و در ضمن متن خوانی توضیحات لازم و گاه نکات بدیع و جدیدی را بیان می‌نموده‌اند.

همان‌طور که خواننده محترم مطلع است قبلاً درسهای اسفار استاد شهید تحت عنوان «حرکت و زمان» منتشر شده است ولی نظر به اینکه آن کتاب از تنظیم دقیقی برخوردار نبود، «شورای نظارت» لازم دید که این مباحث از نو از نوار استخراج و تنظیم گردد. به فضل خدا جلد چهارم و پنجم این مجموعه نیز در آینده نزدیک منتشر خواهد شد و علاقه‌مندان که پی در پی سراغ مجلدات بعدی را می‌گیرند از انتظار خارج خواهند شد.

تنظیم و ویرایش علمی فصلهای ۲۵ - ۲۹ توسط حجة الاسلام دکتر محمد مطهری و بازخوانی آن توسط آقای دکتر علی مطهری (عضو هیئت علمی گروه

